

*Anteekeningen
omtrent de Oudheden van
den Looze Werdum.*

---

*Waarschijnlijk afkomstig van de
Onderwijzers te Werdum • Nicolaus
Opkema en Deeke Wiggers Hellema.*

H. 851

Aanteekeningen
Omtrent de Oudheden van
Den Dorpe WIRDUM.

Waarschijnlijk afkomstig van de
Onderwijzers te Wirdum Nicolaas
Epkema en Doeke Wiegers Hellema.¹

---

¹ De tekst is ondertekend door IJ. Tulp, 26 april 1858. Hij schreef dat de aantekeningen waarschijnlijk afkomstig zijn van Nicolaas Epkema 1716-1785 en Doeke Wijgers Hellema 1766-1856, beiden schoolmeester in Wirdum. Mogelijk zit er ook een oudere bron bij want op vel 10 staat een zin over een rekening die suggereert dat deze al in 1586-1587 is genoteerd: *'Het blijft echter nog duister, hoe die zaak sedert dien tijd, n.l. van 1570 of omtrent tot nu toe, en dus 16 a 17 jaren onbetaald is gebleven.'*

Hellema schreef kort na 1813 in zijn autobiografie dat hij hiermee bezig was. *'Het was omtrent dezen tijd, dat ik mij inzonderheid tot onderzoek der vaderlandsche en wel bepaald tot de Friesche geschiedenis bepaalde, waartoe onze outste kerkeboeken ook aanleiding gaven, welke ik eenmaal met onzen ouden Domeni Bruining, bij gelegenheid van de aanspraak der onderscheidene gezindheden op de kerkelijke goederen, hadde onderzocht en thans weder lust gevoelde om dezelve nogmaals te onderzoeken; ik verzogte daarom Dos. v.d. Zwaag of hij mij het outste kerkeboek voor eenigen tijd wilde leenen. Deze boeken zijn altoos in de pastorie gedeponeerd; de aanvang van dit boek was 1556. Ik was daar opvolgende mede bezig; om vooral de geschiedenis van Wirdum zooveel mogelijk op te sporen, in verband met de vaderlandsche geschiedenis, dit koste mij verbazende veel moeite; het gevolg van dit onderzoek is geweest, dat ik vele wetenswaardige dingen betrekkelijk Wirdum heb ontdekt en verzameld onder den titel van **de Oudheden van Wirdum**.'*

[vel 1a]

Het dorp Wirdum (Leeuwarden, Stiens en Ferwerd) is door Albert, Hertog van Beijeren: aan Gerrit van Kamminga, wegens gedane diensten, ter leen gegeven, met alle dezelfs servituten en gerechtigheden, en verbondt zich daarvoor, den Vorst, in en buiten Vriesland, op eigen kosten, met 20 gewapende mannen bijtestaan, ingevolge een giftbrief van den 18 Julij 1399.² Wirdum deelt mede, als aanhanger van het Schieringer³ verbond, in een aanslag op Leeuwarden. In den nacht van den 28 Oct. 1481 werd de Stad ten noorden aangevallen, en waren spoedig open over den wal, doch werden, weder met groot verlies terug gedreven. Om dezen hoon te wreken, Gereidt men tot een nieuwen aanval, doch het verschil werd nog in tijds bijgeleid en in handen gesteld van R. Redersma, Vikaris te Oldehoof, Simon Jans (beide wegens de Stad) Heer Benne, Vikaris te Wirdum en Pibo Gerritsma, (deze beide laatsten als gevol magtigden van Pieter Kamstra.)

De Stad en Pieter van Kamstra, verbonden zich hierbij onderling, om elkanders goederen, in en om de stad gelegen niet te beschadigen, en het gebruik daarvan elkander vrij en onverlet te doen genieten.

1493. Traden de Leeuwarders uit haat tegen den Adel en huisman in het Groninger verbond, en openen de poorten tot spijt der Schieringers, voor de Groningers.

Harinsma en zijne bondgenooten, sterk ongeveer 2000 man, verzamelden zich op den 10 October, op Barrahuis onder Wirdum.

De Groningers, vele Leeuwarders en de Vetkoopers heerschappen te zamen 7000, slaan de Schieringers op de

[vel 2]

vlugt, met verlies van 100 dooden en 300 gevangenen. De Leeuwarders bragten om hals wat hen voor kwam, ligten 50 man uit de kerk te Wirdum en werden met de overigen naar Groningen vervoerd, alwaar zij deerlijk gemarteld werden. Auke Keimpes Unia Stins werd met meer anderen in kolen gelegd. Den 20 September werden er zoenslieden benoemd, om den Vrede te treffen.

1498. De Schieringers zich te zwak gevoelende, huldigden den Hertog Albert van Saxon en werden met krijgsvolk ondersteund. De Wouden riepen de Leeuwarders om hulp, welke met 300 man ter hulp aan snelden, doch keerden op het hooren van de nederlaag der Wouden weer terug.

Auke Keimpes Unia stelt zich met de zijnen, van Barrahuis tot Schierhuis, aan wederzijden desdijks in Slagorde, weigerde de Leeuwarders de vrije door togt, doch wordt geslagen en ontkwam ternauwernood op zijn Stins, terwijl eenige Wirdumers het leven er bij inschoten. Unia nam sedert 40 knechten in dienst en versterkte zijn Stins om de Leeuwarders te plagen.

---

² Friesland bestond eeuwenlang uit autonome gebieden, waarin gekozen leiders uit de bevoorrechte klasse en de kloosters als grootgrondbezitters, een leidende rol hadden. Het ontbreken van een centraal gezag droeg bij aan het ontstaan van de twisten tussen twee partijen, *Schieringers* en *Vetkopers*. Beiden zochten steun buiten Friesland. Ondertussen leed het platteland onder de strijdende partijen en profiterende roversbenden. In de 16e eeuw komt het gebied eerst onder het bewind van de hertog van Saksen en wordt later een onderdeel van het grote Habsburgse Rijk.

³ De stad Groningen breidde haar macht uit in Groningen en Friesland. In 1497 waren de Vetkopers met steun van de stad Groningen aan de winnende hand. Om de macht van Groningen in te dammen, werd Albrecht door de Schieringers met open armen ontvangen. Hij wist Friesland voor het grootste gedeelte onder controle te krijgen. De Friese taal werd daarna als bestuurstaal vervangen door het Nederduits en ze moesten zich voegen in rechtspraak en belastingheffing.

Den 30 Junij, des nachts, deden de Leeuwarders, sterk 900 man, eenen doortogt: leggende twee lagen een onder Unia en de andere onder Oenema huis te Wirdum en keerden met de overigen naar Roordahuizum, doch werden op het Kerkhof te Rauwerd door de Saxers geslagen.

Auke Unia en andere Schieringer heerschappen benevens 200 Saxers, onder Schouwenburg, plunderden het Barraklooster, benevens Stins en Botte Minnoos zoon en voerden hem met 22 huisknechten naar Sneek en Franeker.⁴

Terwijl Schouwenburg de Stad belegerde, deden de Leeuwarders gedurig uitvallen in de naburige dorpen, beroofden ook Wirdum, vermits Unia en andere Stinzen zwak bezet waren. Groningen zendt versterking naar Leeuwarden, doch wordt

[vel 3]

door Aukje Unia en anderen verslagen.

Den 11 September 1498 roofden de Leeuwarders tot aan Barrahuis, hetwelk zij in brand staken.

De Hertog van Saxon geheel Vriesland onderworpen hebbende, stelde omstreeks 1504 zes bestuurders over deze Provincie, waaronder Bucho Aita pastoor te Wirdum⁵.

Men werd alzoo de Saxersche regering moede en de Gelderschen tot hulp tegen de Saxersen geroepen omtrent 1514, doch de Stad bleef Saxers gezind.

Den 13 Januarij 1515 staken de Leeuwarders te Wirdum en elders eenige huizen in brand en roofde veel goed, doch op het luiden der klokken komt men overal weg, over de Zwette en elders en onthalen hun weder de buit.

Den 28 Jan: overvallen Jouw Jousma en andere met 400 huislieden uit Idaarderadeel en Rauwerderhem onvoorziens Barrahuis alsook de woning van Folkaart Aita, vader van Viglius van Zwichem, om dat die met de Stad scheen te houden. De Leeuwarders door Folkaard aangepord, vallen met 1500 man de poorten uit, met de heerschappen Wijtze Lammenga, Hette Dekema en Folkaard aan het hoofd. Omstreeks Barrahuis, alwaar het leger der Geldersche Vriezen stond, begon de strijd, de overwinning verklaarde zich voor de Leeuwarders, sommige Geldersch gezinden vlugten te Wirdum in de buurt en elders, anderen op het huis en de Stins van Auke Keimpers zoon Unia, en werden door de Leeuwarders achtervolgt, welke de brand in de stal staken en 54 Gelderschen het leven verloren. De stins bleef echter onoverwonnen, Jouwma huis en de molen werden in brand gestoken, doch hij zelf droeg door toedoen van Folkaard het leven er af. Dit gebeurde den 14 Februarij.

De Hertog van Saxon, Vriesland in 1515 aan Keizer Karel overdragende, deden Leeuwarden, Franeker en Harlingen den eed van getrouwheid aan den nieuwe Vorst.

[vel 4]

Ingevolge eenen giftbrief van den 12 Februarij 1517, staat Keizer Karel het verzoek der Leeuwarders, om n. l. hunne poorten van steen te maken en daartoe de huizen en goederen

---

⁴ Als bron hebben de schrijvers mogelijk gebruik gemaakt van S A G Historie Van Friesland Etc Overgezien door T Gutberleth.

⁵ Bernardus Bucho Aytta 1465-1528 was een invloedrijke Fries, een pastoor en jurist. Hij trad in dienst van de hertog van Saksen en zadelde de bevolking op met hogere belastingen. Na de dood van Albrecht van Saksen in 1500 ging de macht ver op zijn zoon. Tussen 1515-1524 stredden de Friese boeren voor hun onafhankelijk, met als boegbeeld Grote Pier (Pier Gerlofs Donia). In 1524, kwam Friesland onder het gezag van keizer Karel V en werd Friesland onderdeel van de Habsburgse Nederlanden.

der weerspanningen te gebruiken, tot welk einde de Stins van Jouw Jouwsma werd afgebroken.

Het doopen der Klokken

Dit geschiedde door eenen Bisschop of suffragaan in bisschoppelijk gewaad. Deze ging dan rondom den opgehangen klok, heiligde denzelven met water, zout, olie, kruisingen en gebeden, waschte den klok van buiten en binnen met dat geheiligde water en besmeerde denzelven kruisgewijze met de heilige olie, onder het uitspreken dezer woorden: O Heere dit teeken worde gewijd + en geheiligd + in den naam des Vaders + en des Zoons + en des Heiligen + geestes, Vrede zij U." Daarop bad men, dat God de klok wilde overstorten met zijnen zegen, en kracht geven om door deszelfs geluid, de Tempeeste⁶ te stillen, de onreine geesten te verdrijven, de Zielen der afgestorvenen te heiligen, enz. enz. Daarop noemde men den klok naar dezen of genen heiligen en stelde peters of meters aan van voornaamste ingezetenen, die de hand daaraan hielden, en dit gedoopte kind als susceptores⁷ opnamen. Voorts overtrok men de klok met een wit kleed, naar de wijze der nieuw gedoopten, eindelijk vereerde men pillegiften⁸ en besloot deze plegtigheid met eenen blijde maaltijd.

De Vastigheden en Renten onder de administratie der Kerk, komen, ingevolge inventaris daarvan ten jare 1557 voor onder de benaming van Patroons. Pastorie. vier priesters, Vicarie, prebende⁹ en costorie landen.

[vel 5]

De rekening wegens deszelfs ontfang en uitgaaf van den 28 Dec: 1555 is geteekend door Watze van Camminga.

Bij deze en meer volgende rekeningen vindt men als ondergetekenden Ritske Eizinga, Douwe Wijsma, Pastoor te Wirdum, Tjalling Kamstra, Watze van Camminga, Hessel Feitsma, (deze behoort mede onder de gevlugte Edelen) Hartman Galama, Frans van Eizinga, Auke van Unia, Jeltie Petri (Vicariss te Wirdum,) Vibius Pibo Gerritsma.

De rekening van 23 Mei 1563 is gedaan door den Pastoor Douwe Wijsma, welke wegens zware reparatien aan de klokhuizen der beide torens en aan de molen honderd gulden in uitschot was.

In de rekening van den 27 Dec: 1565 komt onder anderen en zware reparatie in voor, aan den steenen zijl gedaan, liggende bij de kerkeburen. Deze laatste rekening heeft Hartman Galama voor het laatst bijgewoond, alzoo hij mede slagtoffer van Alba's¹⁰ woede is geworden.

De molen, waarvan boven gesproken, was een rogmolen, staande toen bij de pijp te Wijtgaard, benevens de Kerk orgel, torens, uurwerk, pastorie, priesters, Vicaris,

---

⁶ Tempeesten = stormen

⁷ Susceptores = doopgetuigen

⁸ Pillegift = gift aan een dopeling

⁹ Prebende = kerkelijke inkomsten

¹⁰ Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel (1507-1582) hertog van Alba was een Spaans generaal en landvoogd van de Nederlanden aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Schoolmeester, Schole en Kosterhuis werden door den onderhouden en waarvan de Kerk en toren met lei en de overigen met riet gedekt waren.

De Schoolmeester en Koster waren onderscheidene personen, zijnde de Koster tevens Organist.

In de rekening van den 2 Mei 1567 vindt men onder anderen uitgaaf voor wasch, smeer, wierook en andere benoedigheden op de altaren.

In de rekening door Watze Camminga en Douwe Wijsma, den 10 Mei 1568 komt uitgaaf voor, wegens het sturen van wachtvolk op de kersnacht in de kerk en kerkvisitatie.

In die van 11 November 1569 komt voor uitgaaf wegens aanzegging der huislieden om des anderen daags den Stadhouder te beluiden. Arenberg, sedert 1549

[vel 6]

Stadhouder over Friesland, in een gevegt tegen Lodewijk van Nassau¹¹ gesneuveld zijnde, werd zijn uitvaart te Leeuwarden en elders door het Spaansgezinde volk plegtig gevierd, waarin Wirdum, door het luiden der klokken deel nam, doch de deelneming was niet hartelijk, alzo zij het Nederlandsche verbond toegedaan waren.¹²

In deze rekening komt voor kosten van verteering toen de Bisschop hier visiteerde, als 32 halve kannen wijn, alles met approbatie van Watze Camminga en Auke Unia, en als uitgaaf van 1569 doch het zal abuis zijn, dewijl de Bisschop eerst in het begin van 1570 te Leeuwarden zijn bisdom heeft aanvaard.

Tot nader opheldering van deze post dient het volgende. Nadat Remigius Diritius tot Bisschop van Leeuwarden verkozen en te Rome bevestigd was, ten einde de godsdienst in volle kracht zoude blijven de inquisitie stand bleve en de bepaling van de Kerkvergadering van Trente onderhouden wierden, echter door de Landvoogdes tot Bisschop en Brugge verkozen, is Cunerus Petri een Zeeuw tot Bisschop van Leeuwarden verkozen, bevestigd en ingewijd, alles met overeenkomst van Paus Pius de I^e [= V^e]

Eer Cunerus naar zijn Bisdom vertrok, is hem het volgende voorschrift van Alba, uit de bulle van den Paus getrokken, ter hand gesteld:

Hij zal een geloofsbrief van den Koning en Alba ontvangen, wegens zijne aanstelling, en die vertoonen aan den Bisschop van Utrecht en Munster, alsmede aan den Stadhouder en Raad des Konings in Vriesland. De geestelijkheid van St. Vitus van Leeuwarden en de overigheid zullen hem in het bezit van zijn stoel stellen, en hij alsdan den eed afleggen. Zij zullen hem gehoorzaamheid beloven. Wanneer hij in het bezit van zijne waardigheid zal zijn, zal hij den toestand der kerken bezigtigen, van een te

[vel 7]

plaatsen van Pastoors en kerkmeesters voorzien, en het oog op de scholen houden. Hij zal een kweekschool oprigten. De winkels der Boekverkoopers onder zoeken, de decreten van de Kerkvergadering te Trente afkondigen: dat de geestelijken zorgen dat placaten des konings ontrent de Godsdienst worden gehoorzaamd en de overtreders aan den raad des

---

¹¹ Lodewijk van Nassau, broer van Willem van Oranje, versloeg op 23 mei 1568 stadhouder Arenberg bij Heiligerlee in Groningen. Lodewijk en zijn broer Adolf hadden slechts een paar honderd man op de been, maar wisten slim gebruik te maken van het heuvelachtige terrein. In dalen en gaten in de grond werden soldaten verstoppt. De Spaansgezinden werden uit de tent gelokt in de pan gehakt. De slag was een eerste - en voorlopig laatste - succes van opstandelingen tegen de Spaanse overheerser.

¹² De Tachtigjarige Oorlog duurde van 1568 tot 1648. In het begin trokken de Zeventien Provinciën gezamenlijk op tegen de Spaanse overheersing onder de katholieke koning Filips II. In 1588 ontstond in het noorden de calvinistische Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De eerste decennia van de oorlog was de situatie voor de opstandelingen somber. Rond 1590 keerde het tij ten gunste van de Republiek dat in de 17e eeuw uitgroeide tot een wereldmacht.

Konings aanbrengen. De [vervallenden?] Kerken herstellen. De Stadhouder en de raad des Konings zullen hem alle assistentie doen. Hij zal onderzoek doen, wie van ketterij verdacht zijn. Hij zal de gezonde van de gesmette onderscheiden. Hij zal bezit nemen van de rijke abdijen van Mariengarde, van Bergum en de Proosdije van Bolsward en zal zich desnoods met de Bullen der Pausen en het bevel des Konings verweren en den [Fiscal?] te hulp nemen. Tot zijn tafel zijn hem toegewezen 3000 gulden.

Hoezeer bijna geheel Friesland tegen deze instelling ware en daartegen sterke remonstraties deden, zoo aan den Stadhouder, de raad des Konings als aan Alba, alles te vergeefs. Cunerus, met de bevelen des Konings, van Alba en den Paus gewapend, kwam den 28 Jan: 1570 te Leeuwarden op het Kasteel des Stadhouders, alwaar hij den volgenden dag zijne intrede in de Stad deed, en met een groote stoel, met kruisen en vaandelen, onder het gebulder van het geschut in de kathedrale kerk van St. Vitus ingeleid, alwaar hij een zijden mijter op het hoofd hebbende en een zilveren staf in de hand, den zegen aan het volk gaf.

Den 15 Februarij is zijne aanstelling en wijdere commissie alomme afgekondigd. Den 27 Februarij heeft hij reeds de Kerk van Wirdum, zijnde al vroeg met de nieuwe leer besmet, en die van Leeuwarden, door de beeldstorming ontheiligd, gewijd.

[vel 8]

Deze bisschop is na eene regering van 8 jaren door den Stadhouder Lalain¹³ te Harlingen gevangen gezet, dewijl hij beschuldigd werd van pligtverzuim als ook van andere ondeugden. Van daar is hij naar de abdij van Bergum vervoerd, onder het genot van eene jaarwedde van 800 gulden; twee jaren later is hij weggezonden en den 15 Februarij 1580 te Keulen in ballingschap overleden. Een brief van Viglius aan den Bisschop is nog voorhanden, meldende onder anderen dat het werk van eenen goeden herder is, zijne schapen te scheren en niet op te stokken. Hij is de eerste en ook de laatste geweest.

Aanmerking.

Kosten wegens het schoonmaken der Kerk, van vuiligheid wegens vuren van de wacht.

Ten tijde van de bittere vervolging en woede van Alba en de Spaansche Inquisitie, verlieten velen uit vrees voor de wreedste martelingen, huis en gezin. Onder dezulken bevonden zich zekerlijk vele slecht lieden. Deze spanden tezamen, onthielden zich in bosschen en velden, leefden van den roof en bedreven allerlei moedwil, vooral tegen de kerken en geestelijkheid, welke zij dikwijls jammerlijk mishandelden. Deze hoop noemde men wilde geuzen. Daar deze zich niet door bedreigingen lieten afschrikken, maar voortgingen in roven en plunderen, en onder de benaming van ruiterteering, de inwoners ten platten lande zware geldheffingen afpersten, is er deswege een streng placaat gearresteerd, den 19 November 1571 en overal, en dus ook door Albert Siersma Grietman van Leeuwarderadeel afgekondigd, om de menigvuldige ongeregelheden te keer te gaan en de veroorzakers in de handen der Justitie te leveren. Ten dien einde had men hier en elders wachten, zamengesteld uit eigen ingezetenen

[vel 9]

en wel uit de ijverigste Pausgezinden, soldaten had Alba elders noodig tot invordering der 10^e penning enz. en ter bestrijding van Willem I, wiens troepen ook in Vriesland verspreid waren, en vele steden aan zijne zijde had gebragt. Leeuwarden en nog andere plaatsen werd door de Spaansche magt en gestreng bestuur in bedwang gehouden, tot dat in 1572 geheel Vriesland weder onder Spaansche handen verviel. De geschiktste plaatsen tot deze wacht,

---

¹³ George van Lalaing, ook bekend als Rennenberg 1536–1581 was stadhouder van Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel.

ware ten platten lande de dorpsstorens, alwaar men wachthuizen in gereedheid bragt, na alvorens de Kerken daartoe zoolang te hebben ingeruimd, zooals ook te Wirdum het geval was.

In deze rekening komt verder voor kosten gedaan, toen de Bisschop hier statie deed in 1572 of 1573.

Aanm: Toen in 1572 Vriesland weder aan de Spaanse zijde was (zie boven) schreef de Bisschop eenen plegtigen dankdag uit, op den 10 Nov. 1572, om God en zijn heiligen, door wiens magt en al vermogen de vijanden het land hadden ontruimd, te danken; tot welk einde groote statie en plegtigen omgang heeft plaats gehad. Het is echter niet zeker of de statie in de rekening vermeld, bij de zoo even gemeld of bij eene andere gelegenheid heeft plaats gehad; het eerste is waarschijnlijk.

Verder kosten aan den bode voor indulgentie van den Paus gezonden, nopens generaal pardon van 1574.

Aanm: Den 16 Julij 1570 had Alba pardon binnen Antwerpen publiceert, doch met zoo vele uitzonderingen, dat niemand zich hierop durfde verlaten.

Het pardon in de rekening gemeld is van den 7 Junij 1574 en door den Paus bevestigd; van dit pardon werden velen uitgesloten en derzelve namen aan de kerkedeuren geplakt, met belofte aan een ieder die de zoodanige personen levend en dood konde overleveren, van 50 gld. uit de rijkskas. Onder dezen be-

[vel 10]

hoorden ook Sjoerd Reitzes en Berent Molenaar beiden van Wirdum.

Rekening 3 Januarij 1580 behelst uitgaaf aan de Pastoors huisvrouw. Dit zal zijn zijne huishoudster want sedert de invoering der inquisitie was dit strafbaar.

In eene rekening van 1588 vindt men als uitgaaf een post: Restitutie aan Anna, Pastoor Wed^e. Dit geeft echter vermoeden, dat er onder de Pastoors van Wirdum een of meer getrouwd zijn geweest.

Althans Vincent Plekker was de eerste Hervormde Predikant te Wirdum en leefde zelfs tot 1623, blijkens het omschrift op zijn grafzerk alhier in de Kerk.

Johannes Poppius, de laatste pastoor, heeft dadelijk de pastorie, bij deszelfs afstand of ontzetting, ontruimd; de tuin althans is toen gedurende de vacantie bij strijkgeld verhuurd; het zal dan eene Wed: geweest zijn van den naast voorgaande Pastoor Douwe Wijsma, welke omstreeks 1570 overleden is, en dat tijdens de vacature, gemelde zijne Wed. het vruchtgebruik der Pastorie c. a. heeft genoten, blijkens de post in uitgaaf Anna, Pastoors Wed. gegeven eene som van tien gld. herkomende van zekere melioratie¹⁴ van landen, beplanting van boomen, matten en onderlegers, stalhoud en beschutting op de stallen in het pastoorshuis, naar luid haar akkoord, en zo.

Het blijft echter nog duister, hoe die zaak sedert dien tijd, n.l. van 1570 of omtrent tot nu¹⁵ toe, en dus 16 a 17 jaren onbetaald is gebleven.

Hier kunnen ook ons onbekend redenen voor geweest zijn.

---

¹⁴ Melioratie = grondverbetering

¹⁵ Wie heeft dit stukje tekst oorspronkelijk geschreven? Het jaar 1570 plus 17 jaar is 1587. Nicolaas Epkema leefde van 1717 tot 1785 en zijn latere collega schoolmeester Doeke Wijgers Hellema leefde van 1766 tot 1856.

Frans van Eisinga 1580.

Zoo zien wij onzen edelen balling na verloop van eene jaren weder bij de kerkerekening van Wirdum

[vel 11]

tegenwoordig, doch in eene andere betrekking dan te voren. In deze rekening komt voor, het korten in de huur wegens den 8^e penning.

Aanm: Er bestond eene Unie of verbond tusschen de geünieerde landschappen, om ter verdrijving der Spanjaarden enz. eene zekere som te heffen, waar van de repartitie ten laste van Vriesland in 2 maanden ieder 24000 guld. bedroeg, uit welke gelden hier in Vriesland volk aangeworven is en de oorlogskosten betaald werden. En is besloten de voorz. penningen bij repartitie van de eigenaars der landen en huizen, ook der geestelijken, te heffen, en in handen der gecommiteerden uit Oostergoo, Westergoo en de Steden over te dragen; ingevolge besluit van 19 Aug: 1519. Nadat de Gentsche Vrede van den 7 December 1577 door het Hof geweigerd werd af te kondigen, doch door de magt des Stadhouders Rennenberg op den 21 Maart 1578 ingevoerd, verwijderde de Spaanschgezinde Raden van het hof, stelde nieuwe in plaats, ook sommige Grietslieden ten platten lande, en magistraten in de Steden, en dewijl uit kracht van de religieuze Vrede welke dit jaar gelukkig getroffen werd. Vrijheid van Godsdienst werd vastgesteld, en de magt des vijands in Vriesland thans gebroken werd, ging het met de godsdienst zeer voorspoedig, en de gevlugten, zoo edelen als anderen, kwamen nu in veiligheid weer binnen.

In het bijzonder is de Hervormde Godsdienst in Vriesland door hoog gezag ingevoerd en vastgesteld.

Den 15 November 1519 werd besloten de Hervormde Godsdienst in Vriesland alomme toetestaan. Ook namen de Staten een besluit, om al de Kloostergoederen te beschrijven. Te Leeuwarden werden de kerken van de overblijfselen des Pausdom gezuiverd, alsook in de overige Steden. Op vele plaatsen werden de boeken, brieven, altaren, beelden enz. door

[vel 12]

het baldadig krijgsvolk van kant gemaakt. Sommige Priesters en Geestelijken namen de vlugt, anderen schikten zich naar den tijd en namen het wereldlijk gewaad aan. Te Wirdum hebben zoo ver men weet geen grove ongeregelheden plaats gehad, en in dezen tijd is er geene gevlugt. Joh. Poppius heeft, met overleg, zoo het schijnt, de pastorij ontruimd.

De roerlijke Kloostergoederen werden ten voordeele van het gemeene land verkocht. In Maart 1580 werd op den landsdag vastgesteld, dat de gewezene Klooster- en geestelijke goederen aangelegd zouden worden tot onderhoud van Kerken, godsdienst en Scholen en zulks, wat wonder! met toestemming van de Abten. Prelaten en Geestelijken, welke thans zoo het schijnt, voor de laatste maal der Staten vergadering hebben bijgewoond.

Ook werd den Prelaten en andere Geestelijken die zich vreedzaam gedroegen en vrijwillig afstand deden, een jaarlijksch inkomen toegestaan, gelijk als blijken zal dat hier te Wirdum ook plaats had, ten aanzien van den Vicaris Jelthie Petri. Wijders is op den 31ste Maart nog besloten ter gemelde Vergadering, dat alle Priesters en andere Geestelijke personen, zoo mans als vrouwen, zich moesten onthouden van Roomsche ceremoniën, diensten en Predikatiën, zoowel in het openbaar als in het verborgen. Wijders dat tot de Administratie der Kerkegoederen in ieder dorp, bekwame personen, beminnaars van het vaderland en den godsdienst en bij den Grietman aangenaam, zouden gestemd worden. Wijders dat ook iedere gemeente in haar Dorp zoude werden geordonneerd om over te gaan tot de verkiezing van bekwame eerlijke gereformeerde predikanten, Leeraars en Schoolmeesters.

Wijders worden onder anderen de Grietslieden belast met het reinigen der Kerken van beelden altaren enz. Wijders dat de afgezette Priesters

[13]

niet weder mogen verkoren worden, ten zij de zelve na behoorlijke examinatie, bekwaam tot den predikdienst bevonden wierden.

De rekening April 1581 in blanco, gedaan bij Homme van Feitsma en Oene Alders, geteekend bij den Grietman Sibrandus Camminga en Secretaris Jan Loo. Deze Sibrandus Camminga vindt men elders niet gemeld.

In een rekening komt voor kosten wegens de torenwacht van het Zuiders trimdeel, kosten wegens het schoonmaken der kerk van hengste dong¹⁶, kosten aan ruiters en knechten gedaan, alsmede bij den doortogt der Engelschen, enz.

Aanmerking. "Niettegenstaande men alle middelen aanwendde, tot ontheffing van het Spaansche juk, hield de vijand zich overal in het land nog met afwisselend krijgsgeluk staande. Vooral in de Zevenwouden, Zuider en Westerkwartieren, tot aan Wonseradeel. In het Klooster te Nes hadden de Spanjaarden zich met 300 man verschanst en dachten zich te Aalzum insgelijks te vestigen, om tot aan Leeuwarden te stroopen. Op de schans te Oldeboorn, onlangs geslecht, deden zij met 1000 man te voet en 150 paarden den 27 Januarij 1582, een hevigen aanval, maar werden met groot verlies terug geslagen, doch door branden en blaken veroorzaakten zij in hunnen terug togt op Akkrum, grooten schrik onder de ingezetenen en weken door den invallenden dooi nog meer achterwaarts. Ook hadden zij zich met een talrijk leger te Kollum verschanst, en stroopten tot in den Dongerdeelen.

De Engelschen, in der Staten dienst, onder aanvoering van Norrits, bedreven hier en daar, bij gebrek van tijdige bezoldering veel overlast. Een geheel vaandel, staande op het vliet bij Leeuwarden

[14]

werd daarom door den Prins, welke hier op sterken aandrang om met de Staten de zaken van Vriesland te regelen, gekomen was, afgedankt en uit het land verdreven.

Bovendien werden vele ingezetenen geplunderd en beroofd door vijanden, knevelaars, vrijbuiters, soldaten, heerenlooze knechten en zulk slag. Vandaar dat er door de overigheid gepubliceerd was, om overal dag en nacht wacht op torens wegens enz. te houden, door klokklopping, vuur enz. elkander nood te doen weten, om elkander dadelijk te hulp te kunnen komen. Wijders de ingezetenen bevelende om zich gereed te houden, de eene helft met geweren en de anderen met leppen, schoppen, bijlen enz. om des nodig zijnde, tegen den vijand op te trekken. Aan weerskanten deed men zijn best, om het land te behouden.

Den 26 Julij 1581 zwoer men Koning Filips af, en zwoer de Staten eed van getrouwheid. Op den 3 of 4 December daaraanvolgende deden zulks de Raden van het Hof op het Collegie te Leeuwarden, na eenige aarzelen, vreezende de verbittering des Koning als ook gewetenshalve enz.

Behalven de genoemde bezwaren werden de ingezetenen nog bezwaard met drukkende belastingen, om den onvermijdelijken oorlog gaande te houden. De gemeene torenwacht werd alhier aan arme lieden besteed; blijkens de kosten daar toe gegeven.

Voor zoowel de Kerk betref, de meerdere kosten zullen mogelijk bij omslag van de meer goedgegonden gevonden zijn; men heeft insgelijks de gemeene lieden gewapend met beschaafde kopravens, voorzien van pijlen en proppen, benevens veedragens (dit wapentuig

---

¹⁶ Dong = mest

is ons onbekend). Van dit alles is vast eene groote hoeveelheid aangeschaft, blijkens de uitgaaf daarvan in de rekening.

[15]

Behalve de torenwacht, werd de kerk ook ingeruimd tot de wacht van het zuider Trimdeel, de kosten tot turf om te vuuren vinden wij daarbij vermeld. Ook is de zelve ingeruimd voor paarden, blijkens de kosten wegens het zuiveren van hengste dong. De kosten bij den doortogt der Engelschen van vuur en licht bij de wacht betrof de kerk, weder anderen kwamen ten algemeenen lust. Bij wat gelegenheid het een en ander is voorgevallen, kunnen wij niet stellig bepalen, de vijand stond niet ver van hier. De Engelsche Colonel Norrits was de Staten te hulp gekomen, met 10 vaandels Engelschen, vijf vaandels Walen en een Compagnie Engelsche ruiters, waarmede hij zich vereenigde met de Vriesche Compagnie bng. Ruiters, waarmede hij zich vereenigde met de Friesche Compagnien en naar Rinsmageest begaf, om den vijand die te Kollum stond het hoofd te bieden, en het gelukte hem, den vijand tot aan de poorten van Groningen te verdrijven. Gedurende 1581 hield de vijand tot aan Steenwijk op en deed den 27 Januari 1582 een uitval op de Schans te Oldeboorn, doch door de gewapende boeren en der Staten krijgsvolk met groot verlies gelukkig afgeslagen. Mogelijk heeft de wacht van het Zuider Trimdeel het hunne daartoe bij gedragen, die alhier verzameld waren. Dit is althans zeker, dat zij op de wacht hier te Wirdum zijn bepaald geweest, om bij alle gelegenheden de vijanden tegen te staan, en dewijl men daarvoor elk oogenblik bloot stond, is het niet onduidelijk en onwaarschijnlijk dat de paarden in de kerk tot een verblijf geplaatst zijn, om ook telkens gereed te zijn. Het kan ook zijn dat deze paarden tot de requisitie behoorden welke omtrent dezen tijd gedaan is, waarvan Westergoo in de hooger oorden tot Wijmbritseradeel benevens die van 't Bildt hunne loop plaatsen bepaald waren te Marsum, Engelum en het Leeuwarder Nieuwland. Bij deze

[16]

requisitie leverde ieder 150 Floreenen, een geweerde man een wagen met 2 paarden, benevens den voerman en voorraad van kost en drank voor acht dagen.

Omstreeks Sneek brandde de vijand 17 huizen af, en in Opsterland eenige dorpen, ten dien einde moesten de naastgelegen Grietenijen, op bevel der Gedeputeerden, zich gewapend te Smallenie laten vinden, bij de Soldaten derwaarts afgezonden. De overige Grietenijen kregen bijstand van Idaarderadeel, Rauwerderhem en Wijmbritseradeel, waar bij zich mogelijk zullen gevoegd hebben de verzamelde manschappen en paarden van Marsum, bij welke gelegenheid de paarden alhier in de Kerk konden zijn ingekwartierd.

Met deze voorsch: maatregelen heeft men Verdugo, zijnde in de plaats van Rennenberg¹⁷ welke overleden was, belet en gestuit om in de Westerlouwes niets te kunnen verrigten.

Rekening van den 27 Octob: 1583 get: door Sijbrandus Camminga als Grietman; Jan Loo Secretaris, Jouw van Eisinga, Homme Feitsma enz.

Rekening 24 April 1586 komt onder anderen in voor rekwest aan de Staten te Franeker.

Aan den Substitut Grietman, om de groote steen in de Kerk te leggen, onderscheidene zamenkomsten der Gemeente, Comparitien over de geestelijke goederen en andere bijeenkomsten van Tidde van Camminga, cum soc.

Aanmerking Wanneer de Predikant hier gekomen is, weten wij niet met zekerheid, waarschijnlijk in 1582. Hoewel in de rekening van laatstgen jaar en volg nog van kosten hierop betrekkelijk nog gemeld wordt.

---

¹⁷ Francisco Verdugo volgde de overleden graaf Rennenberg op en werd Spaanse stadhouder in o.a. Friesland.

Ook vonden wij dezelfs onderteekening niet voor de rekening van 1585 (doch dit zal een fout zijn en 1584 moeten zijn) omdat de volgende rekening hetzelfde jaartal en dag is.

De torenwacht bleef voorduren, trouwens de toestand van ons Vaderland was niet minder zorgelijk

[17]

want de vijand begaf zich uit de Ommelanden¹⁸ te water nevens Ameland en vertoonde zich op de Vriesche Kusten als Holwerd en 't Bildt, doende de Staten bij deze gelegenheid aanschrijving aan de Grietenijen om ieder zijn deel gewapend volk te leveren ter bezetting der kusten en frontieren. Te lande begaf de vijand zich uit Steenwijk naar Vriesland, en kwam voor Oldeboorn des nachts te Akkrum ingekwartierd zijnde. Waarom de Staten nog allen aandrang maakten Jan: 30, 1583, schrijvende aan de Grietenijen om zonder enig verwijl de klokken te klippen, de helft der huislieden (ook die van Wirdum) met allen spoed naar Rauwerd, als de loopplaats bij de geweldige hoop aldaar geformeerd, te doen trekken, met wagens, voerman, sleden, kost voor 14 dagen, schoppen leppen enz. bij poene van als rebellen en verraders van 't Vaderland zonder eenige genade gestraft worden. Doch hoe dapper men zich ook tegen den vijand stelde, bekwamen onzen de nederlaag, en namen met groot verlies de vlugt.

De vijand trok de Stad om, en verbrandde Lekkum en het klooster Old Galileen en doodde velen.

De Staten waren toen te Leeuwarden zeer flauwmoedig en schreven nog in den nacht, gedagt: 1 Febr. 1583 des avonds 6 uur, aan de omliggende Grietenijen, om den volgende morgen 5 uur de klokken te klippen, en dat ieder gewapend zich vervoegen moest aan de zuidzijde van Leeuwarden, bij poene en brand en als rebellen beschouwd te worden. De vijand van voornemen zijnde, het Bildt en de kwartieren van Westergoo aan te doen, doch om de invallende dooi keerden hij beladen met buit naar Steenwijk; eenige gevangenen ontkwamen, doch een onzer Wirdumer gevangenen werd gelost voor 2 Carigld. blijkens uitgaaf in de rekening.

In het volgende jaar deed de vijand weder een inval in Gaasterland; doch met behulp van soldaten en

[18]

huislieden teruggeslagen. De Schattingen, Contributien gingen nog haren gang, waaruit eene geheele uitputting onder de verarmde ingezetenen gevolgd werd. Zoodanig zelfs dat de predikanten, welke hun bestaan uit hun toegewezen pastorij goederen vonden, doch nu niet meer toereikende waren tot hun onderhoud, door de veelvuldige omslagen op de floreenen als anderszins, toelage nodig hadden, genietende onze Predikant 25 Gld. blijkens de rekening, alles volgens schikking der Staten van Vriesland, gemaakt op den Landsdag te Franeker den 8 April 1584.

Bij deze resolutie werden de Predikanten belast met de administratie der geestelijke goederen, echter stond het hun niet vrij de ontvangst der penningen.

Wijders werd besloten om de kerken, welke nog niet ontdaan waren van de overblijfselen van de R.C.Godsdiens, voorts te zuiveren, als mede het oprigten van een seminarium, waaruit de Akademie te voorschijn kwam, waartoe de overschietende opkomsten uit de conventen en renten tot ondersteuning van gem. Collegie aangelegd zijn: De Akademie is in den jare 1586 op hoog gezag met alle hare privilegien bevestigd geworden, zijnde voor de eerste maal tot Curatoren benoemd, Keimpe van Donia, Jelger van Feitsma, Elardus Reinolda

---

¹⁸ Ommelanden = gebieden rond de stad Groningen.

en Gillius Hillema. Er bestonden omtrent dezen tijd nog eenige kloosters, waarvan bij onderzoek bleek (op hooger gezag) dat de Kloosterlingen een schandelijk leven leidden.

Het Klooster Bloemkamp of Oldeklooster bij Bolsward leed groote schade door een geweldig onweder. De bliksem sloeg de klokken aldaar uit den toren vernielde het groote altaar, verbrandde beelden, schilderijen en de kleederen der Bagijnen. De pest hield nog aan. Dit had plaats bij het einde van 1584.

Er moeten hier eenige geschillen onder voorname personen plaats gehad hebben, blijkens een request. Dit is niet verder duidelijk, doch tot dien tijde hield

[19]

men landsdagen in de meest steden, om goede reden.

Willem I in 1584 vermoord, is Willem Lodewijk Graaf te Nassau, Luitenant Gouverneur van Willem I, tot Stadhouders van Vriesland benoemd den 16 October 1584.

Rekening 25 Mei 1587. In deze Rekening wordt van geen wachthouden gesproken, doch Groningen en Steenwijk, sleutels van Vriesland, nog in des vijand magt zijnde. Hebben de Staten, om de strooperijen des vijand te keer te gaan, eene wacht bevolen van Leeuwarden naar Sloten en de Lemmer, alles nauwkeurig bepalende, wáár en hoeveel en door wien (plaatsen n.l. die zouden gehouden worden). De vijand had in Vriesland nog aanhang die hen ondersteunden, waartegen strenge maatregelen werden genomen.

Een strenge vorst in Jan: 1586, gaf de vijand¹⁹ gelegenheid, om met 2500 man te voet en 400 ruiters uit Steenwijk in Vriesland een uitval deden veel stroopte en de torens te Winsum en Spannum in brand stak, te Winsum kwamen velen die op den toren gevlugt waren om het leven. Bij deze gelegenheid had de slag bij Bozum plaats, de onzen onder bevel van den Oversten Stein, doch de onzen schoten te kort en namen de vlugt naar Leeuwarden. De doden heeft men bij honderden aldaar onder groote boomen op het kerkhof begraven. Deze slag had plaats den 17 Januarij 1586. Vandaar keerde de vijand, omdat de dooi inviel, om het zuiden van Leeuwarden, door de wouden, beladen met roof, naar Steenwijk terug.

Rekening 17 Augustus 1589 komt in voor het wegruimen der vuiligheid der soldaten die in de kerk gelegen hebben en van het kerkhof.

Bij welke gelegenheid en hoe lang de soldaten in de kerk gelegen hebben, kan men niet bepalen.

Tijdens den Graaf van Leicester waren in onderscheidene opzigten klagten ingekomen. Hij gelast Prins Maurits eene monstering te doen en de Provincien aanteschrijven,

[20]

en wel Vriesland tegen een bepaalden dag. Nu kan het zijn, dat men ook te Wirdum een gedeelte heeft doen zamenkomen. Wij kunnen althans omtrent dezen tijd geen dringend gevaar voor den vijand ontdekken, of het moest de wacht zijn, die eerst tot de kerk van Warraga bestemd was en men naderhand geoordeeld heeft hier te plaatsen.

Dan daar het tegen den winter liep, en men als in 1586 een inval des vijand vreesde, hebben onze Staten verzocht om eene meerde bezetting in Vriesland, doch tot antwoord van den raad van State verkregen, dat men het volk en Gelderland noodig had, doch dat men hen wel eenige ongeregelde troepen konde zenden, en als de vorst in viel, men dan genoegzaam aantal ruiters en soldaten zoude zenden. En zoo is het dus ook niet onwaarschijnlijk, dat hier van de ongeregelde troepen voorsch. hebben gelegen.

Wijze Camminga.

---

¹⁹ De Spaanse bevelhebber Verdugo deed een poging om Friesland in te nemen.

Hij was onder degene die de Unie nader bevestigde en onderteekenaar van 1579²⁰. Het schijnt evenwel dat hij zich niet met afzwering des Konings konde vereenigen, althans wij merken aan, dat hij de partij des Konings had gekozen en dat hij zich daarom te Keulen onder de Vriesche ballingen bevond, welke aan Parma dringend verzocht om Verdugo tot Stadhouders plaats te stellen.

Hij heeft echter de Spaansche partij spoedig verlaten, want in 1584 bevond hij zich onder de Staten Generaal, door welke hij gezonden werd aan de Staten van Vriesland, om een extra opbreng tot aanwerving van volk.

In 1585 werd hij gezonden om eenig krijgsvolk uit Vriesland te lichten en dezelve te schikken naar de [kusten?] van Gelderland. In 1586, bevond hij zich onder de Staten van Vriesland en werd namens dezelve met eene belangrijke zending aan de Staten Generaal, alsook met eene bezending aan de Koningin van Engeland belast.

[21]

In 1612 overleed hij en in de Kerk te Wirdum begraven.

Taxio Camminga bevond zich steeds aan het hoofd der Spaansche troepen en deed menigen schadelijken inval in Vriesland.

In deze rekening komt weder voor zuiveren van de kerk en kerkhof. In 1589 treffen wij eene sterke beweging van troepen, zoo uit Sneek en elders aan.

Graaf Willem Lodewijk maakte eenige veroveringen in Groningen. Verdugo bekwam eenige versterkingen van Parma en bedreigde Vriesland, waarom de Stadhouders al zijne magt bij Leeuwarden bijeen verzamelde, sterk 2000 man voetvolk en vier vanen ruiters. Het kan zijn dat de soldaten bij deze gelegenheid ingekwartierd zijn geweest. Reken: Junij 1591 en 1592.

Er schijnen in Vriesland nog eenige Spaanschgezinden geweest te zijn, blijkens de voorzorg die men nam om te verhinderen dat de vijand van hier naar Steenwijk geen troepen kreeg.

Graaf Willem had zich eerst aan de Ewal en vervolgens bij Kollum verschanst, vereenigde zich met Prins Maurits, veroverde Zutphen, Deventer, trok naar Groningen om hetzelfde te blokkeren, intusschen Delfzijl den opslag, Emetille, Lettebirt wegnemende.

Reken. April 1594 door Wijtze W. Kamminga bevat onder anderen verteering aan ons brouwershuis. Hier bestond dus eene brouwerij. Eens dronk men hier, bij gelegenheid dat de weerhaan op de toren gebragt werd 95 halve kannen bier.

Grietman Keimpe v Donia is in de geschiedenis met roem bekend. Zoo was hij onder anderen van de Gedeputeerde Staten, wegens Oostergoo, benoemd tot het ontwerpen van den eed tot afzwering van Filips, welke eed te Franeker gearresteerd is en geteekend den 21 Mei 1584. Hij was mede een van de Gedeputeerden tot het ontwerpen van een placaat nopens de fundatie der Akademie van Franeker. In 1588 resideerde hij in den Haag, wegens de Staten van Vriesland alwaar hij zich 1593

[22]

nog in de zelfde hoedanigheid bevond.

Reken: Mei 1597, get. d vorige en Matth. Lieuwkema.

De gebuurten onder Wirdum behoorende zijn de volgen de: de Hem, Koudens, Barrahuis, de Werp, Marwird, Wijtgaard, Weiwissene, Noordend, Braard, Tjaard en [Aelseijnd?]. In deze rekening komt voor als uitgaaf een ton bier, voor dat de Ingezetenen het oude uurwerk uit den toren in de predekantszaal hebben gebragt. Het nieuwe uurwerk weegt 1333 lb. en heeft gekost 230 Gld. en 16 St.

---

²⁰ De Unie van Utrecht is door een aantal Nelderlandse gewesten in 1579 getekend. Men kwam overeen om samen de Spanjaarden te verjagen en een aantal staatszaken centraal te regelen.

Aanm: Niettegenstaande voormalige reparaties, stortte omstreeks 1595 het grootste gedeelte van den grooten toren in en veroorzaakte groote schade aan de kerk en verpletterde het uurwerk, dat met veel moeite door de ingezetenen onder den bouwval is weg gekregen. De klokken stortteden mede in, waarvan een nog tot een dagelijksch gebruik dient, doch toen een weinig gescheurd. Deze klok zoude volgens oude aantekening 4118²¹ [lb?] zwaar zijn, doch staat niet te geloven. Zij bevat eene Latijnsche inscriptie n.l. dum trahur audite rogo vos ad sacra venite consolor viva fleo mortua, pello nociva, Stephanus me fecit anno domini MCCCXXVIII²². Volgens aantekening zoude de grootste klok 6310 [lb] gewogen hebben, welke in 1472 gegoten en Maria genoemd was, bevattende de namen dergenen die dezelve alhier gegeven hebben, als Rombertus Curanius pastor, Ludolphus, Vicaris, Gerbrandus Prebendarius, Frederik, Sacriste, Capitiles als geestelijke, Thiebbe, Uningha, Wustia Onnema, Onne Jousma, Pieter Feije Camstra, Ferik Follinga, en tot omschrift Laudo deum verum, voco plebem, Colligo clerum De functos plango, vivos voca fulg[a]ra frango. Deze klok is in 1647 geschuurd en van deze tijd tot 1727, dus in 80 jaar 4 nieuwe klokken gekomen zijn.

Tot weder opbouwning der toren heeft Wijtze W. van Camminga het meeste geld opgeschoten, waarin door

[23]

verkoop van vastigheid is voorzien.

Reken: 1598 get. bij Julius Eizinga, Hessel Bootsma, Wijtze Camminga.

De wapens en steenen uitgehouwen in het muurwerk ten zuidwest geplaatst, zijn bij het afbreken van den toenmalige toren in 1606 uitgenomen.

Reken: 1603 – 4 – 5 – 6.

Deze Reken: zijn niet door Jouw of Julius Eisinga ondertekend, trouwens de belangen van het vaderland riepen hem elders. Als overste Luitenant diende hij bij onzen Stadhouder Graaf Willem. Wij vinden hem in de belegering van Sluis door Spinola. Onze Luitenant voorn. heeft het plan en ontwerp gemaakt, om Koevorden te fortificeren om te sterken, en op bevel van Willen Lodewijk Graaf van Nassau en onzen Stadhouder bij minst aanneming besteed.

Reken: 1608 tref men Julius weder bij de rek: aan.

In 1607 werd er een wapenstilstand voor 8 maanden gesloten, waartoe uit Oosterengoo onder ..... [niet ingevuld]

Reken: 1609-10-11. In deze rekeningen komt voor aan zienlijke besprekken of giften aan de armen als Tz Camstra de Olde, Jufvrouw Feitsma, Wed. Fokke Mokkema.

In 1608 had men eenen sterken vorst, dat men met paard en sleet over zee reed, en ons garnizoen te Harlingen openbare exercitiën op zee verrigtte. In 1609 April 9 werd het 12 jarig

---

²¹ De klok stamt uit 1338 en weegt 1180 kg.

²² *As ik lutsen wurd, harkje*

Ik rop jimme ta de hillige dingen

Kom, ik treast de libbenen

Ik begul de deaden, ik hal dit skealike tsjin.

Stephanus hat my makke yn 1338. Vertaling: Jaep Dykstra

Als ik getrokken word, hoort!

Ik roep u tot het heilige, komt!

Ik troost het levende, beweën het doode, verdrijf het schadelijke.

Stephanus heeft mij gemaakt in het jaar des Heeren 1338.

Bron Nederlandse vertaling: 'Friese Klokke-opschriften' G.H van Borssum Waalkes 1885

bestand gesloten. [In] 1610 brak de zeedijk bij Workum, Stavoren; ook de Bildt dijken werden grootelijk beschadigd.

Wijtze van Camminga in 1612 overleden.

Rek. 1615 bevat uitgaaf om den nieuwen Predikant Sixtius Hommes van Oenkerk te halen. (zijnde de tweede Predikant.)

Reken: 1620 get Julius van Eizinga voor het laatst.

De Vriese Stadhouder Willem Lodewijk Graaf van Nassau 31 Mei 1620 te Leeuwarden overleden en na vooraf gebalsemd te zijn den 13 Julij in het Choor

[24]

der groote kerk bij zijne gemalinne Anne, Prinses van Oranje, bijgezet. Bij deze voorbeeldelooze lijkstatie waren ook van onze Wirdumer Edelen tegenwoordig: zoo leidde Siuck van Burmania met Aede van Eisinga het wapen van den Vorst, Charles de Unia met Ruurd Juckema leidden het vierde paard, opvolgende Frans van Eminga, die de derde banier droeg. Op de bloedvrienden volgde onze Julius van Eisinga. Uit alle rangen en aanzienlijke standen waren hier in groot getal tegenwoordig.

Florentius Abbema tegenwoordig (1623) Predikant, zijnde de derde.

Reken: 1628. komt voor Geeltje Gerritsma bevorens de armen besproken 1000 Gld. waarvan de intressen door de erfgenamen tot 60 gld. jaarlijkse worden uitgekeerd.

Julius Eisinga op de dag zijner begraving aan de armen gegeven 100 daalders. Anne en Catharina van Eisinga tot gedachtenis van wijlen Julius Eisinga haren vader, aan de Kerk 100 Rijksdaalders.

In 1610. 22 Februarij zijn eenige bepalingen gearresteerd, door Edellieden, eigenerfden en Gemeente leden, in houdende verbod van niet op het Kerkhof te kaatsen, koten, klootschieten, trobbelen, springen of dergelijks, niet over den ringmuur te klimmen, geen beesten op het kerkhof te weiden, enz. enz. Ook mogt niemand dan de Edellied. kinderen onder de 12 jaren met de groote, maar slechts met de kleine klokken doen luiden, alles bij poene²³ van een pond groot boete, was get. Julius Eisinga, Wijtze van Camminga en Charles de Unia, enz. enz.

In de reekening van 1580 komt voor:

Op den 16 Aug. van huis tot huis vergaderd, om man bij man, rijken arm uit te trekken.

Op den 20ste d^o te Wirdum en Swichum vergaderd om den derde man uit te maken en op den zelfden

[25]

dag weder om buur- en torenwacht te houden, zoowel te paard als te voet. Den 7 December om te schansen bij de Schouw.

1581. 15 Januarij. De Gem. Vergaderd om sleden en wagens uit te maken naar Steenwijk. De wagens en paarden die de Gem. gekocht heeft, om met proviand naar Steenwijk te trekken in het leger bedraagt f 493-15.

Uitgaaf wegens 3 wagens die op 2 tijden de Eng. Cornel en zijn bagagie op Rinsumageest geweest zijn.

Wegens verteeringen van Holl. bier door de Engelschen als van steenen koppen daar zij uit drinken bij de Molen (te Wijtgaard een rogmolen.)

Op diversche tijden boden genomen om in de dorpen W. en Z. rijk en arm aan te zeggen, of zij zich met geweer voor den vijand vertoonen wilden, of met leppen en scheppen. De huislieden goede wacht te houden, omdat de vijand wilde plunderen.

---

²³ Bij poene van = op straffe van

Den 7 Mei 1582 heeft de gem. genomen 22 krijgslieden in plaats van 3 man ieder voor 12 St: daags. En hebben 11 weken en 2 dagen onder het vendel gelegen.
Jarig schrijft register van de Engelsche en Duitsche ruiters, van 't gene zij de huislieden boven kost en drank afgeschouwt hebben.

Coll. 26 April 1859

IJ. Tulp.

De digitale versie is gemaakt door J. W. Hoekstra uit Wirdum, 18 april 2003.